

**Szef Zarządu Cywilnego Okręgu Wojskowego w Łodzi (Sygn. 175) [microform]
(Verwaltungsschef im Militärbezirk Łódź)**

RG-15.276M

United States Holocaust Memorial Museum Archives
100 Raoul Wallenberg Place SW
Washington, DC 20024-2126
Tel. (202) 479-9717
Email: reference@ushmm.org

Descriptive Summary

Title: Szef Zarządu Cywilnego Okręgu Wojskowego w Łodzi (Sygn. 175) [microform]:
Verwaltungsschef im Militärbezirk Łódź

Dates: 1939

RG Number: RG-15.276M

Accession Number: 2013.247

Extent: 4 microfilm reels; 35 mm.

Repository: United States Holocaust Memorial Museum Archives, 100 Raoul Wallenberg Place
SW, Washington, DC 20024-2126

Languages: German

Administrative Information

Access: No restrictions on access. Collection is open for use, but is store offsite. Please
contact the Reference Desk more than seven days prior to visit in order to request access.

Reproduction and Use: Reproduction of more than 100 pages of copies of documents for
researchers or other institutions requires a written permission of the General Director of the State
Archives of the Republic of Poland. Publication of more than 10 complete documents in an individual
work requires the written authorization of the General Director. The Museum may not publish any
archival material obtained from the General Director, including specific archives under its control, on
the Internet, the World Wide Web, or any other publicly accessible on-line network without the
written permission of the General Director. Citation of the materials in any publication must refer to

the Museum and the Polish State Archives and must include the name of the archival group and catalogue number of the originals.

To request written permission, contact the General Director, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, ul. Rakowiecka 2D, 02-517 Warsaw, Poland, Attention: General Director

Preferred Citation: RG-276M, Szef Zarządu Cywilnego Okręgu Wojskowego w Łodzi (Sygn. 175), 1939. United States Holocaust Memorial Museum Archives, Washington DC., and Archiwum Państwowe w Łodzi, Poland.

Acquisition Information: Purchased from the Archiwum Państwowe w Łodzi, Poland. Forms part of the Claims Conference International Holocaust Documentation Archive at the United States Holocaust Memorial Museum. This archive consists of documentation whose reproduction and/or acquisition was made possible with funding from the Conference on Jewish Material Claims Against Germany.

Custodial History

Existence and Location of Originals: Archiwum Państwowe w Łodzi, pl. Wolności 1, 90-950, Łódź, Poland. Tel. 011 48 42 632 62 01. Email: kancelaria@lodz.ap.gov.pl. Web address: www.lodz.ap.gov.pl.

Accruals: Accruals may have been received since this collection was first processed, see archives catalog at collections.ushmm.org for further information.

Processing History: Aleksandra B. Borecka, January 2014

Scope and Content of Collection

This collection contains records of the various departments of the Verwaltungsschef im Militärbezirk Łódź: Records include office documents, journals of ordinances beginning on Sept. 19, 1939, daily ordinances, headquarters ordinances, reports of the Committee of Citizens of the city of Łódź, documents relating to personnel matters of the employed officers, the operation against Polish leaders, German minorities in Poland, membership of the NSDAP, exchange of POWs and war refugees between the Reich and USSR; quartermaster's reports at the headquarters of the 8th Army; documents relating to matters concerning churches and schools; reports by experts on power management, water management, transport, employment, prices, supply, agriculture and forestry; documents concerning mail offices and railroads; and relating to the organization of Sondergericht; reports of financial administration, duty and tax administration; documents on setting of administrative boundaries, and reports of regional offices in Radom and in Warsaw. Includes also handwritten "Biuletyn Łódzkiego Komitetu Obywatelskiego", statistics relating to German population in Tarnowskie Góry, Lubliniec, Częstochowa, Wieluń, Kępno, Ostrowo, Krotoszyn, Rawicz, Leszno, Gostynin, Jaroszyn, Kalisz, Turek i Sieradz, and records demonstrating preparations for police terrorist action against Polish left-wing parties activists (KPP, PPS, trade unions, against

Volksdeutsche in Łódź gathered around the weekly "Wegweiser", and against the so-called "Polnische führend Personen" regardless of their political activities).

System of Arrangement

Arranged in nine series according to the organizational structure of the Verwaltungsschef im Militärbezirk Łódź: 1. Department of Administration (Verwaltungsabteilung); 2. Department of Schooling and Religion (Kirchen und Schulabteilung); 3. Department of Wartime Economy (Kriegswirtschaftliche Abteilung); 4. Food and Agriculture (Ernährungs und Landwirtschaft); 5. Department of Transportation (Verkehrsabteilung); 6. Department of Forestry (Forstsverwaltung); 7. Department of Justice (Justizverwaltung); 8. Department of Finances (Reichsfinanzverwaltung); 9. Department Spraw Pogranicza (Reichsgrenzgouvernement).

Indexing Terms

Verwaltungsschef im Militärbezirk.

Biuletyn Łódzkiego Komitetu Obywatelskiego.

World War, 1939-1945--Atrocities--Poland.

Polish people--Crimes against--Poland--History--20th century.

Łódź (Poland)--History--Occupation, 1939-1945.

Poland--History--German occupation, 1939-1945.

Tarnowskie Góry (Poland)

Lubliniec (Poland)

Częstochowa (Poland)

Wieluń (Poland)

Kępno (Poland)

Ostrowo (Poland)

Krotoszyn (Poland)

Rawicz (Poland)

Leszno (Poland)

Gostynin (Poland)

Jaroszyn (Poland)

Kalisz (Poland)

Turek (Poland)

Sieradz (Poland)

Reports.

Correspondence.

Statistics.

Periodicals.

Historical Background and Container List

Note: Inventory adapted from the finding aid provided by the Archiwum Państwowe w Łodzi, Poland.

Spis treści:

Wstęp do inwentarza	s. 4-10
Uwagi wstępne – informacja o działalności 8 armii w Polsce	
Dzieje ustrojowe urzędu	
Charakterystyka archiwalna zespołu	
Zawartość zespołu	
Analiza metod porządkowania	
Inwentarz akt	

Wstęp do inwentarza sporządzono w końcu marca 1957 r.

Autor: Mirosław Cygański

Uwagi wstępne

Krótki szkic informacyjny o działalności 8 armii niemieckiej w kampanii polskiej w 1939 r. Celem dobrego zapoznania się z zespołem niezbędne jest przedstawienie na początku wstępu do inwentarza krótkiego szkicu informacyjnego działań 8 armii niemieckiej w trakcie agresji na Polskę w 1939 r. ponieważ urząd Szefa Zarządu Cywilnego przy Dowództwie 8 Armii stanowił agendę administracyjną tej armii, jak wskazuje nam nazwa i losy jego kształtowały się w ścisłej zależności od przebiegu tych operacji i autorytetu administracji wojskowej tej armii, z którą był nierozzerwalnie związany w ramach całego aparatu administracyjnego Naczelnego Dowództwa Niemieckiego na Wschodzie.

8 armia niemiecka pod dowództwem generała Blaskowitza stanowiła jeden z trzech zasadniczych członków Grupy Armii Południa będącej trzonem sił agresywnych III Rzeszy, skierowanych przeciw Polsce w kampanii wrześniowej 1939 r. /pozostałe człony Grupy Armii Południe – armie 10 i 14/. 8 armia przedstawiała siłę 8 dywizji zgrupowanych na pograniczu Dolnego Śląska i południowej Wielkopolski w rejonach na wschód od Wrocławia, który był główną kwaterą tej armii. Punkty wyjściowe operacji poszczególnych dywizji tej armii były następujące:

- 1/ rejon Milicz-Namysłów dla 4 dywizji z kierunkiem działania Łódź-Warszawa,
- 2/ rejon Żmigrodu dla 1 dywizji z kierunkiem działania przez Rawicz na Poznań,
- 3/ rejon Wschowej dla 1 dywizji z kierunkiem działania przez Leszno na Poznań,
- 4/ forty w rejonie Międzyrzecza z kierunkiem działania przez Zbąszyń na Poznań.

Zadaniem 8 armii było działanie w kierunku Łódź – Warszawa osłaniać niemiecką armię 10 /która miała dokonać przełomu siły 10 armii (z rejonu Kreuzburga do Wisły).

W I fazie wojny tzw. Bitwy granicznej 1-3 IX 1939 r. główne siły 8 armii wspólnie z lewym skrzydłem 10 armii uderzyły na polską armię Łódź w rejonie Górnej Warty, którą już 2 IX 1939 r. sforsowano. 1 IX zajęto Kłobuck, 2 IX 1939 r. osiągnięto rejon Gidle-Pławno, a 3 IX obsadzono opuszczone przez wojsko polskie Radomsko i Kamieńsk. Słabo natomiast rozwijały się operacje 8 armii w rejonach wielkopolskich: Rawicza, Leszna, Krotoszyna. W II fazie wojny tzw. „rozerwania frontu polskiego” 4-6 IX główne siły 8 armii współdziałając z pancernym korpusem Höppnera 10 armii dokonały oskrzydlenia, a następnie przełamania nowych stanowisk obronnych armii Łódź na linii Warty i Widawki. Odnośnie korpusu Höppnera warto wspomnieć o dokonanych przezeń przełomie z rejonu

Wielunia do Wisły w I tygodniu wojny. Atak tego korpusu rozpoczął się 1 IX i po dwu dniach zażartych walk utworzył on sobie drogę na Warszawę. Daremnie dowództwo polskie usiłowało zasłonić się przed tym niebezpieczeństwem świeżo zmobilizowaną armią Prusy. W zaciętych walkach pod Piotrkowem Trybunalskim i Tomaszowem Mazowieckim 5-6 IX armia Prusy została rozbita i zmuszona do odwrotu. Czołgi korpusu Höppnera już 8 IX dotarły do przedmieść Warszawy (atak ich odparła ludność cywilna). 8 armia nie brała bezpośredniego udziału w tych operacjach korpusu Höppnera, niemniej jednak ściśle współdziałała osłaniając go od niebezpieczeństwa flankowego ataku z północy. W III fazie wojny określonej jako „katastrofa” 7-17 IX 1939 r. znajdujemy 8 armię w pościgu za pobitą armią Łódź, która tylko jeden dzień zdołała się utrzymać na nowej linii obronnej Konstantynów-Pabianice-Rzgów-Tuszyn z powodu dwustronnego oskrzydlenia przez 8 i 10 armię niemiecką. Gros armii Łódź zdołało wycofać się za Wisłę, lecz oddziały te przedstawiały bardzo niską wartość bojową. 9 IX 1939 r. oddziały 8 armii zajęły miasto Łódź ewakuowane przez wojsko polskie, posuwając się następnie na odcinkach Brzeziny, Łódź-Bzura, Łęczycza-Piątek i Kutno-Bzura. Tutaj zaskoczyło 8 armię przeciwnatarcie polskich armii Poznań i Pomorze, które zadało jej dotkliwe straty. Niemcy jednak zręcznie manewrowali cofając się na południe i zyskując na czasie, co pozwoliło na ściągnięcie wszystkich rozporządzalnych sił 8 i 10 armii nad Bzurę. Obie armie 8 i 10 odegrały bardzo ważną rolę w bitwie nad Bzurą zakończonej tak tragicznie – zniszczeniem armii polskich Poznań i Pomorze; świadczy o tym między innymi fakt obecności obu dowódców tych armii na placu boju. W końcowej fazie kampanii 18 IX 1939 r. – 5 X 1939 r. operacje 8 armii miały miejsce podczas oblężenia Warszawy, gdzie oddziały tej armii przybyły w dniach 20-21 IX od zachodu po zakończeniu bitwy nad Bzurą i oczyszczeniu puszczy Kampinoskiej. Generalny atak na Warszawę rozpoczęty 25 IX 1939 r. został przeprowadzony siłami wspólnymi 8 i 3 armii oraz 4 floty powietrznej. 27 IX 1939 r. układy kapitulacyjne z parlamentariuszami polskimi prowadził dowódca 8 armii generał Blaskowitz. Na tym zakończyły się operacje wojskowe 8 armii, lecz nie jej rola na ziemiach polskich. Armii tej bowiem przypadło administrowanie znaczną częścią okupowanych ziem polskich (obejmującą województwa: łódzkie, warszawskie, a później także kieleckie i lubelskie), co trwało do 26 października 1939 r. Kres administracji wojskowej położyły dekrety Hitlera:

1. Inkorporacyjny z 8 X 1939 r., który wszedł w życie dopiero 26 X 1939 r.
- 2/. o utworzeniu Generalnego Gubernatorstwa z 12 X 1939 r., który wszedł w życie także w końcu października 1939 r.

Dzieje ustrojowe Urzędu

Urząd Chef der Zivilverwaltung beim Armeekorps-Oberkommando 8 powstał w sierpniu 1939 r. we Wrocławiu już w okresie ostatnich przygotowań do agresji na Polskę. Kto powołał ten urząd nie zostało dotychczas wyjaśnione – posiadane materiały archiwalne nie dają żadnych niemal informacji co do jego genezy, a wiadomości z literatury historycznej (ograniczającej się zresztą do jednej pozycji „Dokumentes Occupations Teutonique” tom IV) są równie niewystarczające. Należy przypuszczać, że poważny wkład w organizację tego urzędu wniosło Saskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Sächsische Minister des Innern), o czym świadczy fakt korzystania z teczek tego ministerstwa przez wspomniany urząd. Znaleziony plan organizacyjny urzędu wojskowego – Oberquartiermeister der 8 Armee wymienia wśród swych placówek Chef der Zivilverwaltung podając jako jego kierowników:

1. Regirungs Vizepresidenta (wiceprezesa rejencji) dr von Craushaara,
2. Verbindungs-Beamten beim Armeekorps-Oberkommando 8 – Oberregierungs-Raten (radcę rejencyjnego) Edlera von Littrowa z Głogowa,
3. Gauleitera Śląska Josefa Wagnera. Wprawdzie plan nie wspomina przy pierwszych osobach o miejscu jej urzędowania, lecz nie można mieć wątpliwości, że chodzi tutaj o Wrocław, będący główną kwaterą

8 armii. Wskazuje to na ścisłą współpracę lokalnej administracji państwowej i partyjnej z władzami wojskowymi w przygotowaniu agresji, co oczywiście nie mogłoby mieć miejsca bez polecenia władz centralnych.

Chef der Zivilverwaltung beim Armeekorps 8 nie był jedynym urzędem tego rodzaju, jak wskazuje reszta nazwa. Pozostałe armie niemieckie szykujące się do inwazji posiadały analogiczne urzędy: armie 3 i 4 stanowiące grupę uderzeniową Północ oraz armie 10 i 14 wchodzące w skład grupy uderzeniowej Południe (tak jak 8 armia). Co prawda nie napotkano śladów działalności wszystkich tych urzędów i prawdopodobnie niektóre istniały tylko na papierze./np. Chef der Zivilverwaltung beim Armeekorps 3 w Królewcu (lecz najważniejsze z nich, przy armiach 4, 8, 10, 14) pozostawiły ślady działalności.

Szefowie zarządów cywilnych podlegali bezpośrednio dowódcom okręgów wojskowych i w ich siedzibach urzędowali. Okupowane ziemie polskie zostały podzielone na 5 okręgów wojskowych: Prusy Zachodnie – siedziba okręgu Gdańsk, Prusy Południowo-Wschodnie – Królewiec, Poznań, Łódź i Kraków. Zadaniem szefa Zarządu Cywilnego było tworzenie administracji cywilnej na terenach zajmowanych przez daną armię. Kompetencje jego były bardzo szerokie, ponieważ stanowił on jedyną okupacyjną władzę cywilną. Do kompetencji tych należało”; organizowanie sądownictwa na zajętych terenach i służby pocztowo-telegraficznej, wytyczenie granic administracyjnych zajętych obszarów, zarząd sprawami handlu i przemysłu, a w późniejszym czasie także zakładanie obozów jeńców polskich.

Pod względem organizacyjnym urząd szefa Zarządu Cywilnego 8 Armii obejmował następujące wydziały:

1. Administracyjny (Verwaltungsabteilung)
2. spraw szkolnych i wyznaniowych (Kirchen und Schulabteilung)
3. gospodarki wojennej (Kriegswirtschaftliche Abteilung)
4. wyżywienia i rolnictwa (Ernährungs und Landwirtschaft)
5. komunikacji (Verkehrsabteilung)
6. leśnictwa (Forstverwaltung)
7. sprawiedliwości (Justizverwaltung)
8. finansów (Reichsfinanzverwaltung)
9. spraw pogranicza (Reichsgrenzgouvernement)

W obrębie wydziałów istniał dalszy podział na oddziały i referaty, nie podaję go jednak, ponieważ nie znajduję odzwierciedlenia w posiadanych aktach, a plan organizacyjny zawiera liczne zmiany i poprawki.

W początkach października 1939 r., a więc już po ukończeniu kampanii wrześniowej, utworzono centralny urząd administracji cywilnej, oczywiście przy naczelnym dowództwie wojskowym na wschodzie dla okupowanych ziem polskich, pod nazwą „Oberverwaltungschef fuer die besetzten ehemals polnische Gebiete bei Oberfehlshaber-Ost” (Urząd wyższego szefa administracji dla zajętych byłych obszarów polskich przy Naczelnym Dowództwie Wojskowym na Wschodzie). Tym wyższym szefem administracji (Oberverwaltungschef) mianował Hitler dr Hansa Franka, późniejszego generalnego gubernatora. Siedziba nowego urzędu był początkowo Poznań, a później Łódź, akt jego jednak nie znaleziono.

Lecz Urząd Szefa Zarządu Cywilnego 8 Armii nie doznał bynajmniej na tym uszczerbku. Przeciwnie – znaczenie jego wzrosło w skutek nowego podziału administracyjnego okupowanych ziem polskich na 4 okręgi wojskowe (Militärbezirke) zamiast dotychczasowych 5. Nowy podział administracyjny, o którym mówi zarządzenie wykonawcze z 16 X 1939 (Tagesbefehl” nr 12) likwidował urząd Szefa

Zarządu Cywilnego 10 Armii wcielając zarządzane przez niego tereny do Okręgu Wojskowego Łódź. Tak więc obszar Militärbezirku Łódź znacznie powiększył się – dotychczas obejmował tylko tereny województwa łódzkiego i warszawskiego, a teraz objął tereny województwa kieleckiego i lubelskiego, dotychczas administrowane przez Szefa Zarządu Cywilnego 10 Armii. W związku z tym pokaznym wzrostem terytorialnym okręgu wspomniane zarządzenie wykonawcze wprowadzało nowy jego podział administracyjny na 4 Bezirki: 1. Łódź, 2. Warszawę, 3. Radom, 4. Lublin, w których zachowano dotychczasowy podział na powiaty (Landkreise) oczywiście niezupełnie pokrywający się z przedwojennym.

Władze administracyjną w każdym z miast – siedzib Bezirku był Aussenstelle Verwaltungschef in Militärbezirk Lodsch z tym, że w Łodzi rolę takiej ekspozytury spełniał sam urząd Szefa Zarządu Cywilnego 8 Armii. Ta ostatnia jednak nazwa urzędu została oficjalnie zmieniona zarządzeniem z 16 X 1939 r. na „Verwaltungschef in Militärbezirk Lodz”. Jednak działalność tego urzędu miała trwać już bardzo krótko, bowiem tylko do 25 X 1939 r. Wydane 24 X 1939 r. zarządzenie Verwaltungschef im Militärbezirk Lodsch, którym był do końca wymieniony wiceprezes rejencji von Crushaar, mówi o likwidacji zarządu wojskowego Naczelnego Dowództwa Wschodniego na okupowanych ziemiach polskich, co pociągnęło automatycznie likwidację działającej przy nim administracji cywilnej. Zarządzenie to określa procedurę przekazywania kompetencji spraw w okręgu łódzkim nowym władzom Warthelandu i Generalnej Guberni.

Dzieje zespołu.

Zespół „Chef der Zivilverwaltung beim Armeekorps 8” został przejęty z Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi jeszcze przez Archiwum Miejskie w Łodzi w stanie nieuporządkowanym i niezinventaryzowanym. W początkach 1952 r. na żądanie Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych dr Gerbera został przekazany do Warszawy do Archiwum Akt Nowych, skąd wrócił do Łodzi dopiero w początku 1956 r.

Charakterystyka archiwalna zespołu.

1. Tytuł zespołu: „Chef der Zivilverwaltung beim Armeekorps 8” – taki był pierwotny tytuł urzędu. Lecz obok niego występuje także drugi tytuł „Verwaltungschef im Militärbezirk Lodsch”, co ma miejsce w aktach zespołu od chwili zajęcia Łodzi przez Niemców w dniu 9 IX 1939 r. Oficjalna zmiana nazwy urzędu na Verwaltungschef im Militärbezirk Lodsch nastąpiła dopiero 16 X 1939 r., na krótko przed jego likwidacją. Do tego czasu obie nazwy urzędu występują równocześnie w aktach. Wprawdzie de facto nie oznaczało to żadnej kolizji, niemniej jednak utrudniało orientację w zespole do czasu wyjaśnienia wątpliwości natury organizacyjnej.
2. Granice chronologiczne: posiadane akta obejmują okres istnienia urzędu Szefa Zarządu Cywilnego 8 Armii ograniczający się zaledwie do trzech miesięcy, od sierpnia do października 1939 r. Dokładna data powstania tego urzędu nie jest znana, przypuszczać należy, że miało to miejsce w sierpniu 1939 r. Najwcześniejsze akta zespołu pochodzą z drugiej połowy sierpnia 1939 r., najpóźniejsze z trzeciej dekady października tego roku.
3. Granice terytorialne: Chef der Zivilverwaltung beim Armeekorps 8 obejmował pod względem terytorialnym obszary województw łódzkiego i warszawskiego, od 16 X 1939 r. także kieleckiego i lubelskiego. Naszym województwom odpowiadały terytorialnie w ramach tego urzędu „Bezirke”, których było początkowo 2, Łódź i Warszawa, a później 4, gdy zlikwidowano urząd Chef der Zivilverwaltung beim Armeekorps 10 doszły do nich 2 dalsze, Radom i Lublin. Każdy z „Bezirków” obejmował szereg powiatów – Landkreise. Oczywiście granice terytorialne tych „bezirków” i powiatów nie pokrywały się ściśle z przedwojennymi. Podział na powiaty przedstawiał się następująco:

- a. Bezirk Łódź, Łowicz, Nowo-Radomsk (prawdopodobnie Radomsko), Piotrków, Rawa Maz., Skierniewice. Sama Łódź była miastem wydzielonym.
 - b. Bezirk Warschau obejmował powiaty: Białą Podlaską, Błonie (siedziba władz Grodzisk), Garwolin, Grójec, Łuków, Mińsk Mazowiecki, Radzyń, (siedziba władz Międzyrzec), Siedlce, Sochaczew, Warszawa. Sama Warszawa nie stanowiła miasta wydzielonego.
 - c. Bezirk Radom: Iłża, Jędrzejów, Kielce, Końskie, Kozienice, Opatów, Opatoczno, Radom, Włoszczowa i Radom był miastem wydzielonym.
 - d. Bezirk Lublin: Biłgoraj, Chełm, Hrubieszów, Krasnystaw, Lubartów, Lublin, Puławy, Tomaszów Lubelski, Włodawę, Zamość (siedziba władz Lublin). Lublin był miastem wydzielonym.
4. Rozmiary zespołu: wielkość zespołu wynosi 45 ja. i 0,6 m.b.
5. Procentowy stan zachowania: przypuszczalnie Archiwum nie otrzymało więcej niż 30-40% zespołu. Jakkolwiek czasokres urzędowania Szefa Zarządu Cywilnego był bardzo krótki (3 miesiące), to niemniej nie można traktować posiadanych akt jako jego całości. Z pewnością około 60% jego akt nie trafiło do Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Łodzi.
6. Struktura archiwalna zespołu: budowa zespołu jest stosunkowo prosta, ponieważ nie zachodzą zrosty z fragmentami innych akt odziedziczonych przez urząd. Nie posiada on także sukcesji ani depozytów. Przywrócenie układu kancelaryjnego – podziału na wydziały nie przedstawiało poważniejszych trudności, ponieważ te jednostki organizacyjne były zaznaczone w aktach. Znacznie trudniej przedstawiała się sprawa dalszego podziału akt według oddziałów i referatów ze względu na występujące często kolizje między niedokładnym i korygowanym planem organizacyjnym, a samymi aktami. Jednakże przy tak znikomej ilości akt zespołu wystąpiło to tylko w słabym stopniu. Większość bowiem wydziałów takich jak Kirchen und Schulabteilung, Verkehrsabteilung, Justizverwaltung, Reichsfinanzverwaltung i Reichsgrenz-gouvernement nie posiada więcej jak 1-2 teczki. W najsilniej reprezentowanych aktach Verwaltungsabteilung i Kriegswirtschaftliche Abteilung zastosowano układ rzeczowy akt. Jeśli chodzi o Kriegswirtschaftliche Abteilung, to można było wyróżnić akta poszczególnych resortów takich jak:
1. Gewerbliche Wirtschaft, 2. Energiewirtschaft, 3. Transportwesen, 4. Arbeitseinsatz, 5. Preisbildung.
- Prowadzeniem tych resortów spraw zajmowali się poszczególni rzeczoznawcy (Sachbearbeiter). Do tego wydziału zaliczyłem także teczki rzeczoznawców spraw rolnictwa i leśnictwa, co jest wprawdzie w kolizji z planem organizacyjnym, lecz zgodne z samymi aktami, na których figurują pieczętki Kriegswirtschaftliche Abteilung. Muszę jednak dodać, że poza tymi dwoma teczkami nie znaleziono w zespole żadnych akt, które mogłyby należeć do wydziałów rolnictwa i wyżywienia, oraz leśnictwa, tak, że oba te wydziały nie są reprezentowane w zespole. Poza aktami poszczególnych wydziałów znajdują się w zespole akta poszczególnych ekspozytur terenowych – Aussenstellen – Radomia i Warszawy (po 1 teczce na każde).

Zawartość zespołu.

Najliczniej reprezentowane są w tym fragmentarycznym zespole akta Verwaltungsabteilung i Kriegswirtschaftliche Abteilung. Akta Verwaltungsabteilung zawierają ważne i interesujące materiały o charakterze organizacyjnym i normatywnym. Znajdujemy tutaj dzienniki rozporządzeń 8 Armii (Verordnungsblätter der 8 Armee) wydawane co tydzień przez Szefa Zarządu Cywilnego od 19 IX 1939 r. Mamy 6 kolejnych numerów tych dzienników stanowiących bardzo ważne źródło informacji o najwcześniejszym okresie gospodarki okupantów w Łodzi. Prawdopodobnie brak jest dwóch ostatnich numerów tych dzienników. Obok „Verordnungsblätter der Armee 8” ważny materiał stanowią także – chociaż nie dla naszych terenów – „Anordnungen des Chefs der Zivilverwaltung beim Armee-Oberkommando 10” – Szefa Zarządu Cywilnego 10 Armii, który rezydował najpierw w

Częstochowie, a później w Radomiu. Wprawdzie nie posiadamy pełnego kompletu tych dzienników, lecz niewątpliwie mamy ich większość. Podobnie jak Verordnungsblätter są one w dwóch językach: polskim i niemieckim. Poza wyżej wymienionymi dziennikami, drugi ważny materiał normatywny stanowią „Tagesbefehle” i „Stabsbefehle”, także wydawane przez Szefa Zarządu Cywilnego 8 Armii. Są to już akta wyłącznie niemieckie, zawierające różnorodne przepisy, instrukcje i wytyczne postępowania dla urzędników niemieckiej administracji wojskowej. Na ogół jednak dotyczą one spraw administracyjno-gospodarczych, a materiałów politycznych nie znajdujemy tutaj. Natomiast nie spotykamy w tym wydziale materiałów o charakterze sprawozdawczym. Jedynym wyjątkiem, nie dotyczącym zresztą omawianego urzędu, jest Biuletyn Łódzkiego Komitetu Obywatelskiego z 16 X 1939 r. dostarczony Szefowi Zarządu Cywilnego 8 Armii do cenzury w związku z zamiarami komitetu publikacji tego biuletynu. Jednak obie instancje cywilnych władz okupacyjnych – komisarz miasta Łodzi Leister i Szef Cywilnego Zarządu von Craushaar zabroniły publikacji tego biuletynu, który pozostał w brudnopisie w aktach zespołu. Biuletyn Łódzkiego Komitetu Obywatelskiego dostarcza sporo cennych wiadomości, przeważnie jednak natury organizacyjnej o tej mało znanej instytucji społecznej, która zasługuje na opracowanie. Następnie godnymi uwagi są akta dotyczące ludności niemieckiej w Polsce. Spotykamy w tych aktach, ograniczających się zresztą do jednej teczki, bardzo dokładne materiały o liczebności ludności niemieckiej i jej stanie posiadania w powiatach: Tarnowskie Góry, Lubliniec, Częstochowa, Wieluń, Kępno, Ostrowo, Krotoszyn, Rawicz, Leszno, Gostynin, Jaroszyn, Kalisz, Turek i Sieradz. Były to tereny zagrożone bezpośrednią inwazją 8 Armii i materiały te stanowią dowód dobrej ich znajomości, co wskazuje na sprawną działalność wywiadu. Większość z nich należało i należy administracyjnie do województwa poznańskiego, a tylko 2 do łódzkiego (sieradzki i wieluński).

Bardzo interesujące są akta resortu policyjnego obejmujące zaledwie 2 teczki. Znajdziemy tutaj materiały z końca sierpnia 1939 r. przedstawiające strukturę władz policyjnych 8 Armii oraz określające ich kompetencje ustalone zawczasu wobec przyszłych okupowanych terytoriów polskich. W skład tych władz policyjnych wchodziły jednostki tajnej policji polowej (Geheime Feldpolizei – Gruppe 540) oraz policji bezpieczeństwa (Einsatzgruppe 3 der Sicherheitspolizei). Ośrodki kierownicze obu jednostek znajdowały się przed 1 IX 1939 r. we Wrocławiu (dla Feldpolizei przy Oppelner Str., 88/92), a dla Einsatzsicherheitspolizei we wrocławskim Polizeipraesidium. Geheime Feldpolizei – Gruppe 540 pod dowództwem dyrektora dr Cehze Feldpolizei (dyrektor) dysponowała 2 komisariatami znajdującymi się na Dolnym Śląsku w miastach Oleśnicy i Trzebnicy (Cels i Trebnitz) oraz 2 ekspozyturami granicznymi we Wrocławiu i Głogowie. Natomiast w skład Einsatzgruppe 3 der Sicherheitspolizei, którą dowodził Ober-Regierungsrat SS Obersturmbannfuehrer dr Fischer, wchodziły dwa Einsatzkoomanda. I Einsatzkomando dowodził Regierungsrat SS Sturmbannfuehrer dr Scharpwiesber (?) - szef Gestapo w Legnicy, II Einsatzkomando Regierungsrat SS Hauptsturmfuehrer Liphardt – szef Gestapo we Frankfurcie nad Odrą.

Ta obsada personalna kierownictwa władz policyjnych 8 Armii stanowi dobrą ilustrację ścisłej współpracy administracji państwowej i partyjnej w przygotowaniu zarówno agresji na Polskę, jak i przyszłej okupacji ziem polskich. Zadaniem obu jednostek policyjnych było zwalczanie wszelkich wrogich wystąpień, takich jak szpiegostwo, zdrada, sabotaż, dywersja na obszarze operacyjnym 8 Armii. Podział ich kompetencji przeprowadzono w ten sposób, że tajna policja polowa miała działać przede wszystkim na terenach frontowych, a na zapleczu frontowym działalność jej była ograniczona do samego Wehrmachtu i ważnych zakładów i urzędów wojskowych. Zaplecze frontowe było domeną działalności jednostki operacyjnej policji bezpieczeństwa.

Na uwagę zasługuje ścisła współpraca obu tych jednostek policyjnych z ekspozyturą niemieckiego wywiadu wojskowego (Abwehry) przy 8 Armii niemieckiej, którą była Abwehrstelle des Generalkomandos VIII we Wrocławiu.

Siły Einsatzgruppe 3 der Sicherheitspolizei wynosiły 333 funkcjonariuszy Gestapo, Kriminalpolizei u. Sicherheitsdienstes des Reichsführers SS. Siły te wzrosły podwójnie po likwidacji obszaru administracyjnego 10 Armii, nastąpiło wtedy wcielenie Einsatzgruppe 2 do omawianej jednostki. Obok interesujących materiałów normatywnych, teczki resortu policyjnego zawierają akta mówiące o działalności tych jednostek policyjnych na okupowanych ziemiach polskich. Na pierwszy plan wysuwają się tutaj sprawy organizacji policji niemieckiej, na zajętych terytoriach, które prowadzono bardzo intensywnie. Bardziej cenny materiał to nieliczne raporty składane przez dowódcę Einsatzgruppe 3 szefowi zarządu cywilnego o działalności organów policyjnych. Najważniejszy materiał stanowią jednak akta świadczące o daleko posuniętych przygotowaniach do terrorystycznej akcji policyjnej przeciw działaczom polskich partii lewicowych (KPP, PPS, związków zawodowych, przeciw Volksdeutschem – „renegatom” skupiającym się w Łodzi wokół tygodnika „Wegweiser” (których kartotekę pochwycono) i przeciw tzw. „Polnische führende Personen” niezależnie od ich działalności politycznej. Są to akta tym bardziej znamienne, że był to okres najbardziej liberalny w dziejach okupacji hitlerowskiej na naszych ziemiach i szkoda wielka, że zachowały się tak nieliczne. Akta Kriegswirtschaftliche Abteilung dostarczają nam w przeciwieństwie do akt Verwaltungsabteilung sporo materiału sprawozdawczego. Spotykamy tutaj sprawozdania z działalności rzeczoznawców następujących resortów gospodarczych tzw. „Sachbearbeiterów”:

1. Hauptbearbeiter für Gewerbliche Wirtschaft,
2. Sachbearbeiter für Transportwesen,
3. Sachbearbeiter für Arbeitseinsatz,
4. Sachbearbeiter für Preisbildung,
5. Sachbearbeiter für die Ernährung und Landwirtschaftung dotyczą zaopatrzenia miasta w żywność.

Akta te dostarczają sporo cennego materiału do badań stosunków gospodarczych w początkach okupacji na terenach łódzkich. Akta pozostałych wydziałów: 1. Kirchen und Schulabteilung, 2. Verkehrsabteilung, 3. Justizverwaltung, 4. Reichsfinanzverwaltung, 5. Reichsgrenzgouvernement są bardzo nieliczne /przeważnie po jednej teczce na wydział/ i nie przedstawiają bardziej interesujących materiałów.

Natomiast godnymi uwagi są akta ekspozytur urzędu Szefa Zarządu Cywilnego 8 Armii – Aussentstellen in Warschau und Radom – w Warszawie i Radomiu. Zwłaszcza akta ekspozytury warszawskiej zawierają interesujące sprawozdania za okres 8 X -19 X 1939 r., ilość jednak akt obu ekspozytur jest minimalna (dwie teczki). Nie ma w zespole akt ekspozytury lubelskiej.

Analiza metod porządkowania i inwentaryzacji zespołu: Stan akt dobry – znajdowały się one we wspomnianych już teczkach Saskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych na ogół posiadających tytuły. Jedynie wątpliwości co do organizacji urzędu – brak jasnego planu organizacyjnego urzędu nasuwały pewne trudności z dokładnym przywróceniem układu kancelaryjnego. Po przywróceniu tego układu przełożono akta do nowych teczek którym nadano odpowiednią tytulaturę.

CONTAINER LIST

Sygnatura/ USHMM Reel # REEL #	Tytuł/treść:	Daty:
REEL 1	File: 31416-31418	
1	I <u>Verwaltungsabteilung</u> Verordnungsblatt der Armee	12.09.1939- 09.10.1939
2	Verschiedene Organizationssachen	19.10.1939- 09.11.1939
3	Bericht des Bürgerkomitetes der Stadt Lodz	16.09.1939
REEL 2	File: 31419-31430	
4	Personalbestand	08.09.1939- 23.10.1939
5	Personalangelegenheiten	06.10.1939- 04.11.1939
5a	Ausweise der Angestellten und Aufenthalts bescheinigungen der Beamten	24.09.1939- 04.11.1939
6	Einsatz von Beamten und Angestellten	09.11.1939
7	Verzeichnis (Personalfragebogen) alles beim Chef der Zivilverwaltung beschäftigten Beamten, Angestellten u. Arbeiter	27.09.1939- 06.10.1939
8	Anzeigen über Personalbestand von Landräten und Stadtkommissaren	09.10.1939- 24.10.1939
9	Tagesbefehle und Stabsbefehle	08.10.1939- 25.10.1939
10	Polizeisachen – Band I	28.08.1939- 12.10.1939
10a	Polizeisachen – Band II	04.09.1939- 31.10.1939
11	Festnahme Aktion gegen Polnische führende Personen	11.09.1939- 24.10.1939
11a	Tagliche Eingänge von evakuirten Personen	1939-1940
12	Einsatz der Verwaltungstruppe	25.09.1939- 27.10.1939
13	Deutsches Volkstum in Polen	22.08.1939- 27.10.1939
REEL 3	File: 31431-31449	
14	NSDAP- Gliederungen	09.10.1939- 08.11.1939
15	Austausch von Kriegsgefangenen und Zivilgefangenen	27.04.1940- 11.05.1940
16	Rückführung von Flüchtlingen und Zivilgefangenen	06.09.1939- 07.11.1939
17	Abschriften von angestellten Ausweise	30.09.1939- 25.11.1939
18	Beiträge für die Tagesmeldung an Obergmastiermeisterabteilung A.O.K. 8	30.08.1939- 07.10.1939
19	II <u>Kirchen und Schulabteilung</u>	08.09.1939-

	Referent für Erziehung, Wissenschaft, Kultur und Kirchenwesen Schulsachen	02.11.1939
20	Jw. Kirchensachen	04.10.1939-19.10.1939
21	III <u>Kriegswirtschaftliche Abteilun</u> Hauptsachbearbeiter für Gewerbliche Wirtschaft - Tätigkeitsberichte	31.08.1939-17.10.1939
22a	Sachbearbeiter - Energiewirtschaft	03.09.1939-24.10.1939
22b	Trinkwasserbearbeiter – System Halvoz Breda	12.10.1939
23	Sachbearbeiter fuer Transportwesen Tätigkeitsberichte	05.09.1939-10.10.1939
24	Arbeitseinsatz - Tätigkeitsberichte	30.08.1939-22.09.1939
25	Arbeitseinsatz	21.09.1939-11.10.1939
26	Sachbearbeiter für die Preisbildung Tätigkeitsberichte	31.08.1939-10.09.1939
27	Sachbearbeiter für die Erziehung und Landwirtschaft-Lebensmittelversorgung	22.09.1939-12.10.1939
28	Sachbearbeiter für Forst und Holzwirtschaft Tätigkeitsberichte	02.09.1939-05.10.1939
29	Abwiklungsstelle Fahndungen und Vermissten	15.09.1939-23.09.1939
30	Beitrag zu den besonderen Anordnungen a. für die Versorgung, b. für die zückwartigen Dienste Einlosung von Betreibungsbescheinigen	20.09.1939-07.11.1939
31	Meldung an des A.O.K. –Oberquartiermeistereabteilung über Verordnungslage	31.08.1939-07.11.1939
REEL 4	File: 31450-32459	
32	Beitrag zu den besonderen Anordnungen für die Versorgung der 8 Armee	05.09.1939-19.10.1939
33	Beitrag zu den besonderen Anordnungen für die zückwertigen Dienste	05.09.1939-15.10.1939
34	V. <u>Verkehrsabteilung</u> Nachrichtenwesen	26.08.1939
35	Post und Eisenbahnwesen	11.08.1939-06.10.1939
36	Bevollmächtiger für Nachverkehr Nachverkehrsachen	29.08.1939-07.10.1939
37	VII. <u>Justizverwaltung</u> Sondergericht	26.09.1939-16.10.1939
38	VIII. <u>Reichsfinanzverwaltung</u> Abteilung für Zölle und verbandgabe Lagerberichte des Beauftragten der Reichsfinanzverwaltung für Zölle verbrauchsteuern und Monopole	16.09.1939-22.10.1939
39	IX. <u>Reichsgrenzgouvernement</u> Reichsgrenze, Grenzziehung	10.10.1939-11.10.1939
40	<u>Aussenstelle Radom</u> Geschäftsordnung Verkehr mit Grundstucken in besetzten Gebiete	07.09.1939-13.10.1939

41	<u>Aussenstelle Warschau</u> Verschiedene Berichte	08.10.1939- 13.10.1939